

Crítica da idea de desenvolvemento sostible como proposta pedagóxica *Criticism of the idea of sustainable development as a pedagogical proposal*

José María Enríquez Sánchez. Universidade Nacional de Educación a Distancia-UNED (España)

Resumo

A contribución da Universidade, e demais instancias educativas formais, para a creación dunha cidadanía global en torno aos Obxectivos de Desenvolvemento Sostible pasa necesariamente por dar cabida ás formulacións críticas que intentan enfrontar as contrariedades que destes plans derivanse. Pola contra, a desatención cara a este tipo de discursos, como veremos, dificulta a posibilidade de ofrecer alternativas para tratar de corrixir as crecentes situacións inxustas (e desestabilizadoras) no sociopolítico e potencialmente catastróficas no ecolóxico, debido, en boa medida á perda do sentido propio da idea de desenvolvemento sostenible que aquí pretendemos recuperar.

Astract

The contribution of the University, and other formal educational instances, to the creation of a global citizenship around the Objectives of Sustainable Development necessarily passes to accommodate the critical approaches that try to face the setbacks that are derived of these plans. In contrast, inattention to such discourses, as we will see, makes it difficult to offer alternatives to try to correct the growing unfair (and destabilizing) situations in the socio-political and potentially catastrophic ecological, because of, among other reasons, the loss of the original sense of the idea of sustainable development that here we intend to recover

Palabras chave

Crecedemento económico, deterioro ambiental, educación ambiental, conservación, desenvolvemento sostible

Key-words

Economic growth, environmental deterioration, environmental education, conservation, sustainable development.

O desenvolvemento sostible, última etapa no desenvolvismo cualificado

O 21 de febreiro de 2003, durante o quincuaxésimo sétimo período de sesións, a Asemblea Xeral das Nacións Unidas aprobaba unha resolución (A/RES/57/254) pola cal iniciábase o *Decenio das Nacións Unidas da Educación para o Desenvolvemento Sostible* (2005-2014).

Esta resolución tiña como inmediato precedente o *Plan de Aplicación das Decisións do Cume Mundial sobre o Desenvolvemento Sostible* (tamén chamado “Plan de Aplicación de Johannesburgo”) onde, confirmando a importancia da educación para o desenvolvemento sostible, recomendábase que a Asemblea Xeral considerase a posibilidade de proclamar un decenio da educación para o desenvolvemento sostible a partir de 2005 (A/CONF.199/20, c. X, § 124 d).

Este Decenio, que á súa vez tiña o seu apoio no capítulo 36 do *Programa 21*, relativo ao fomento da educación, a capacitación e s toma de conciencia, aprobado na *Conferencia das Nacións Unidas sobre o Medio Ambiente e o Desenvolvemento*, celebrada en Río de Janeiro (Brasil) en 1992, subliñaba que a educación é un elemento indispensable para alcanzar o desenvolvemento sostible (A/CONF.151/26/

Rev.1 (Vol.1), Anexo II, Programa 21, capítulo 6, C. § 6.18).

Acabado o Decenio, trala *Declaración de Aichi-Nagoya* e o *Acordo de Mascate*, ambos de 2014, a UNESCO publicou unha *Folla de ruta para a execución do programa de acción mundial de educación para o desenvolvemento sostible* preparatoria para o Foro Mundial sobre a Educación, celebrado en Incheon (República de Corea), nos días 19 a 22 de maio de 2015, ao final dos cales aprobouse unha nova declaración comprometida cos obxectivos inconclusos das etapas anteriores (como evidenciaba o informe de 2015 de seguimiento da Educación para todos), os temas e obxectivos de aprendizaxe da *Educación para a cidadanía mundial*, así como preparatoria para os novos obxectivos para o desenvolvemento que as Nacións Unidas aprobarían meses despois, a saber, os Obxectivos de Desenvolvemento Sostible (ODS) (A/70/L.1).

Para estes propósitos entendiase por sostible «a acción responsable dos individuos e as sociedades con miras a un futuro mellor para todos, a nivel local e mundial, un futuro no que o desenvolvemento socioeconómico responda aos imperativos da xustiza social e a xestión ambiental» (UNESCO, 2015, 20).

Con todo, si o citado texto anterior non aclara nada será porque ou ben en verdade nada di ou porque se inclúe nun ámbito

discursivo onde expresións como “desenvolvemento socioeconómico”, “xustiza social” e “xestión ambiental” son vocábulos de uso corrente, o que non quere dicir que non sexan problemáticos. De feito o uso destes termos, tal e como foi tratado en distintos documentos aprobados polas Nacións Unidas poñen de manifesto un sentido do discurso sobre a idea de desenvolvemento que leva contestándose desde antes de que o 24 de outubro de 1970, na 1883a sesión plenaria da Asemblea Xeral das Nacións Unidas, aprobábase un segundo decenio para o desenvolvemento (A/RES/2626(XXV)).

O primeiro destes decenios (A/RES/1715(XVI)) fora aprobado o 19 de decembro de 1961, con ocasión da 1084a sesión plenaria da Asemblea Xeral das Nacións Unidas, e foron as sucesivas críticas a estes plans de desenvolvemento, á súa limitada visión capitalista e consecuencias, as que deron ocasión a que á idea orixinaria sobre o desenvolvemento se engadíen sucesivas adxetivacións, tales como a de “autocentrado”, “endóxeno”, “participativo”, “comunitario”, “social”, “local”, “integrado”, “auténtico”, “autónomo”, “popular”, “humano”, “equitativo”. A última innovación é a que cualifica o desenvolvemento de “durable”, “sostible” ou “sustentable”. Con todo, como afirma o economista Serge LATOUCHE a este respecto, *«pegando un adxectivo ao concepto de desenvolvemento, non se está realmente cuestionando a acumulación*

capitalista, como máximo trátase de engadir un agregado social ou un compoñente ecolóxico ao crecemento económico» (Serge LATOUCHE, 2009, 15 e 2004, 25). E algo de verdade hai niso, pero para darnos conta disto deberíamos ver onde está un das orixes do problema, o que nos forza a buscar o sentido orixinario desas últimas expresións, e concretamente do termo “desenvolvemento sostido” (e o seu vínculo coa educación ambiental).

O sentido orixinario da expresión “desenvolvemento sostido” (e o seu vínculo coa educación ambiental)

Tras dous decenios das Nacións Unidas para o desenvolvemento (1961-1980), o deterioro ambiental volveuse un problema ineludible, aínda que é certo que este tema xa fora obxecto de atención en anos anteriores.

Desde unha perspectiva histórica o inicio desta toma de conciencia adoita situarse en alusión á publicación das obras do conservacionista e naturalista Henry FAIRFIELD OSBORN (1887-1969) tituladas *Our Plundered Planet* (1948), *The Limits of the Earth* (1953) e a colección de ensaios curtos editados baixo o título *Our Crowded Planet* (1962). Nese mesmo ano de 1962 a bióloga Rachel Louise CARSON (1907-1964) pu-

blicaba *Primavera silenciosa (Silent Spring)* no que advertía dos efectos perjudiciales dos pesticidas sobre o medio ambiente, inculcando á industria química da crecente contaminación.

A partir destes traballos, as formas que adquirirían os movementos ecoloxistas distinguíronse doutras anteriores como o *hixienismo* (programa reivindicativo relacionado co establecemento dunhas condicións óptimas de salubridade da contorna fabril no que vivían os traballadores) ou o *ambientalismo* (centrado na conservación dos espazos naturais) que –como afirman José Antonio CARIDE e Pablo Angel MEIRA– «*máis que revelar a expansión dunha toma de conciencia universal sobre a “problemática ambiental”, en sentido estrito, permiten esclarecer certos problemas ambientais, territorialmente acoutados e cunha incidencia que se circunscribe a determinados puntos do mundo. As causas últimas ou a conexión entre problemas aparentemente illados apenas serán contempladas; do mesmo xeito, a prevención e as súas utilidades para afrontar os danos ecolóxicos quedaban fóra do vocabulario ao uso, tanto no plano das decisións políticas como nas tarefas emprendidas polos técnicos. Con razón afirmou que a “xestión ambiental” dos anos setenta estivo inspirada exclusivamente nunha “política de fin de carreira”*» (José Antonio CARIDE e Pablo Angel MEIRA, 2001: 24).

Pola contra, a diferenza daquela, a nova conciencia ecolóxica xurdía do ámbito académico: en 1966 o biólogo Barry COMMONER (1917-2012) publicaba *Ciencia e Supervivencia (Science and Survival)* no que chamaba a atención sobre os riscos da orientación biocida da civilización industrial. Ese mesmo ano de 1966, o economista Kenneth EWART BOULDING (1910-1993) publicaba o artigo *The Economics of the Coming Spaceship Earth*, no que propuxo substituír a economía expansiva do momento por unha economía de recinto pechado, é dicir, de recursos limitados e espazos finitos para albergar a contaminación e o vertido de desechos. En 1968 o entomólogo estadounidense Paul Ralph EHRLICH (1932-) publicaba *The Population Bomb*, de clara reminiscencia malthusiana. Ao ano seguinte, en 1969, o informe *Resources and Man*, da Academia de Ciencias dos Estados Unidos, chamaba a atención sobre o esgotamento dos recursos e a explosión demográfica. Un ano máis tarde, en 1970, Paul Ralph EHRLICH e Anne Howland EHRLICH (1933-) publicaban *A explosión demográfica: o principal problema ecolóxico (Population, Resources, Environments: Issues in Human Ecology)*, no que actualizaban as formulacións malthusianas e apuntaban ao crecemento demográfico como factor crítico dun posible colapso societal. En 1971, Barry COMMONER publicaba *O círculo péchase (The Closing Circle: Nature, Man, and Technology)*, no que tratou dos efectos da industrialización e a tecno-

loxía na crise ambiental e a calidade da vida humana. Ese mesmo ano de 1971, o matemático, estatístico e economista Nicholas GEORGESCU-ROEGEN (1906-1994), a través da súa obra *A lei da entropía e o proceso económico (The Entropy Law and the Economic Process)*, estableceu as bases dunha “economía ecolóxica” ao teorizar sobre os procesos entrópicos resultantes da produción industrial e do consumo masivo de combustibles fósiles. Tamén nese mesmo ano de 1971, o ecólogo Howard Thomas ODUM (1924-2002) publicaba *Environment, Power and Society for the Twenty-First Century: The Hierarchy of Energy*, que supuxo un impulso á economía e ingeniería ecolóxica. Ao ano seguinte presentábase o primeiro Informe ao Club de Roma sobre o predicamento da humanidade, no que os seus autores –dezaseis investigadores dirixidos por Dennis L. MEADOWS– concluíron, a partir da proxección dun conxunto de supostos como os coñecidos ata o momento, que o crecemento económico non podería manterse durante o próximo século. No modelo, a mérga gradual dos recursos non renovables, unido ao aumento da contaminación e ao crecemento da poboación daban como resultado ter acadado o máximo e o subseguinte declive da industria mundial e da produción agrícola. E así se expuxo naquel Informe elaborado polo equipo de científicos do Instituto Tecnolóxico de Massachusetts dirixido por Dennis L. MEADOWS –comúnmente coñecido como polo seu

título *Os Límites do Crecemento (The Limits to Growth)*–, que, a partir de entón, faríase mundialmente famoso. De feito, ese mesmo ano Edward René David GOLDSMITH e Robert PRESCOTT-ALLEN editaron, co primeiro número da revista *The Ecologist*, un *Manifesto pola supervivencia (A Blueprint for Survival)*, asinado por máis de trinta científicos destacados da época e en cuxo preámbulo facíase alusión ao referido Informe. Pero foi a celebración en Estocolmo (Suecia) da *Conferencia de Nacións Unidas sobre o Medio Humano*, en xuño de 1972, a primeira de carácter internacional sobre cuestións ambientais, a que lograría establecer os elementos iniciais para o desenvolvemento dunha política internacional sobre o medio ambiente trala aprobación dunha declaración, un plan de acción (que incluíu aspectos informativos, educativos, sociais e culturais sobre os asuntos ambientais), un marco de traballo para a acción ambiental, recomendacións para executar accións a nivel internacional, e unha resolución sobre as disposicións institucionais e financeiras, recollidos nun único documento informativo.

Entre os principios daquela Declaración foi o numerado dezanove no que se sinalou a importancia de «*un labor de educación en cuestións ambientais, dirixida tanto ás xeracións novas como aos adultos e que preste a debida atención ao sector de poboación menos privilexiado, para ensanchar as bases dunha opinión*

pública ben informada e dunha conduta dos individuos, das empresas e das colectividades inspirada no sentido da súa responsabilidade en canto á protección e mellora do medio en toda a súa dimensión humana. É tamén esencial que os medios de comunicación de masas eviten contribuír ao deterioro do medio humano e difundan, pola contra, información de carácter educativo sobre a necesidade de protexelo e melloralo, a fin de que o home poida desenvolverse en todos os aspectos» (A/CONF.48/14/Rev.1, primeira parte, capítulo I, II, principios, 19).

Así mesmo, no Plan de Acción entón aprobado tamén se incluíron recomendacións a este respecto. En concreto, a Recomendación 96 instaba ao desenvolvemento da educación ambiental, emplazando á Secretaría Xeral e a outros organismos da ONU (especialmente á Organización das Nacións Unidas para a Educación, a Ciencia e a Cultura, abreviado internacionalmente como UNESCO), a que establecese «*un programa internacional de educación sobre o medio, de enfoque interdisciplinario e con carácter escolar e extraescolar, que abrangue todos os niveis do ensino e se dirixa ao público en xeral, especialmente ao cidadán corrente que vive nas zonas rurais e urbanas, ao novo e ao adulto indistintamente, con miras a ensinarlle as medidas sinxelas que, dentro das súas posibilidades, poida tomar para ordenar e controlar o seu medio*» (A/CONF.48/14/

Rev.1, primeira parte, capítulo II, B, recomendación 96).

Directamente vinculado á execución das resolucións adoptadas na *Conferencia de Estocolmo*, en 1973, o Programa de Nacións Unidas para o Medio Ambiente (PNUMA) aportou unha das iniciativas máis estimables no ámbito internacional cando, en aplicación da Recomendación 96 do Plan de Acción aprobado en Estocolmo e en coordinación coa UNESCO, acordaron, en 1975, promover un *Programa Internacional de Educación Ambiental* (PIEA), ao que se atribuíron os seguintes obxectivos prioritarios: facilitar a coordinación, a formulación conxunta e a preprogramación de actividades esenciais para o desenvolvemento dun programa internacional de educación ambiental; favorecer o intercambio internacional de ideas e informacións sobre educación ambiental; coordinar os traballos de investigación que atendan a unha mellor comprensión dos diversos fenómenos que implica o ensino e a aprendizaxe dos problemas ambientais; elaborar e deseñar novos métodos, plans de estudo, material didáctico e programas no campo da educación ambiental escolar e extraescolar, para mozos e adultos; formar e actualizar ao persoal chave para o desenvolvemento dos programas de educación ambiental; e proporcionar asistencia técnica aos Estados Membros para o desenvolvemento de programas de educación ambiental. En definitiva,

como resumo deste mesmo documento, o plan xeral de desenvolvemento do programa cooperativo internacional no que incumbe á educación ambiental establece-se en base a tres esferas de acción interdependentes: 1) a recopilación, sistematización e circulación da información; 2) o estudo, ensaio e desenvolvemento de innovacións; e 3) o estímulo de diálogos e intercambio de informacións sobre políticas e estratexias (ED, 77/CONF.203/COL.6, II, A-C).

Entre as actividades do Programa Internacional de Educación Ambiental que máis contribuíron ao impulso institucional da Educación Ambiental, destacaron as reunións internacionais e rexionais que se iniciaron co *Seminario de Belgrado* (1975), e que proseguiron en encontros de indubidable transcendencia política e educativa, como a *Conferencia Inter-gubernamental de Educación Ambiental*, celebrada en Tblisi (1977).

O *Seminario Internacional de Educación Ambiental de Belgrado* propiciou un acordo sobre as metas e obxectivos da Educación Ambiental. Respecto das metas, o texto recolle o seguinte: «*Formar unha poboación mundial consciente e preocupada co medio ambiente e cos problemas asociados, e que teña coñecemento, aptitude, actitude, motivación e compromiso para traballar individual e colectivamente na procura de solucións para os problemas existentes e para pre-*

vir novos» (UNESCO, 1975, C). Respecto dos obxectivos enumera os seguintes seis:

- 1) *Toma de conciencia*. Axudar ás persoas e aos grupos sociais a que adquiren maior sensibilidade e conciencia do medio ambiente en xeral e dos problemas.
- 2) *Coñecementos*. Axudar ás persoas e aos grupos sociais a adquirir unha comprensión básica do medio ambiente na súa totalidade, dos problemas conexos e da presenza e función da humanidade nel, o que entraña unha responsabilidade crítica.
- 3) *Actitudes*. Axudar ás persoas e aos grupos sociais a adquirir valores sociais e un profundo interese polo medio ambiente que os impulse a participar activamente na súa protección e mellora.
- 4) *Aptitudes*. Axudar ás persoas e aos grupos sociais a adquirir as aptitudes necesarias para resolver os problemas ambientais.
- 5) *Capacidade de avaliación*. Axudar ás persoas e aos grupos sociais a avaliar as medidas e os programas de educación ambiental en función dos factores ecolóxicos, políticos, sociais, estéticos e educativos.
- 6) *Participación*. Axudar ás persoas e aos grupos sociais a que desenvolvan o seu sentido de responsabilidade e a que tomen conciencia da

urxente necesidade de prestar atención aos problemas do medio ambiente, para asegurar que se adopten medidas adecuadas respecto diso.

Estes seis obxectivos de entón (UNESCO, 1975, D) eran incompatibles cos plans de crecemento económico que naquel momento dominaba nos plans de desenvolvemento malia as evidencias de deterioro e que darían ocasión á introdución da idea de desenvolvemento sostido cando en 1980 a *Unión Internacional para a Conservación da Natureza* (UICN), coa asesoría, cooperación e apoio financeiro do *Programa das Nacións Unidas para o Desenvolvemento* (PNUD) e o *Fondo Mundial para a Natureza* (World Wildlife Fund, WWF), e en colaboración coa *Organización das Nacións Unidas para a Agricultura e a Alimentación* (FAO) e a *Organización das Nacións Unidas para a Educación, a Ciencia e a Cultura* (UNESCO), presentase o documento titulado *Estratexia Mundial para a Conservación*, no que se introduciu, por vez primeira, a noción de “desenvolvemento sostido” nos seguintes termos argumentativos: «[...] *as actividades humanas van reducindo paulatinamente a capacidade que ten o noso planeta de manter a vida, nunha época na cal o aumento da poboación e do consumo suscita unhas esixencias crecentes a devandita capacidade. O impacto destructor combinado daquela maioría de seres humanos pobres que loitan por subsistir, e da minoría rica que*

consume a maior parte dos recursos do globo, está socavando os medios que permitirían a todos os pobos sobrevivir e florecer» (UICN/PNUMA/WWF, 1980, capítulo 1, § 1).

Aquí, neste primeiro párrafo da *Estratexia Mundial para a Conservación*, se evidenciaba o seguimento co que en outubro de 1974 concreouse tralo Simposio organizado polo Programa das Nacións Unidas para o Medio Ambiente (PNUMA) e a Conferencia das Nacións Unidas sobre Comercio e Desenvolvemento (CNUCYD) sobre *Modelos de utilización de recursos, medio ambiente e estratexias de desenvolvemento*, para continuar dicindo a continuación:

As relacións do home coa biosfera [...] continuaranse a deteriorar, mentres non se logre establecer unha nova orde económica internacional, mentres non se adopte unha nova ética do medio ambiente, mentres non se estabilicen as poboacións humanas, e até que un tipo sostido de desenvolvemento se converta na regra e deixe de ser a excepción. Entre as condicións previas para que se produza un desenvolvemento sostido, temos a conservación dos recursos vivos.

O desenvolvemento defínese aquí do xeito seguinte: a modificación da biosfera e a aplicación dos recursos humanos, financeiros, vivos e inanimados en aras da satisfacción das necesidades humanas e para mellorar a calidade da vida do home. Para que un desenvol-

vemento poida ser sostido, debería ter en conta, ademais dos factores económicos, os de índole social e ecolóxica; deberá ter en conta a base dos recursos vivos e inanimados, así como as vantaxes e inconvenientes a curto e a longo prazo doutros tipos de acción. A conservación defínese aquí do xeito seguinte: a xestión da utilización da biosfera polo ser humano, de tal sorte que produza o maior e sostido beneficio para as xeracións actuais, pero que manteña a súa potencialidade para satisfacer as necesidades e as aspiracións das xeracións futuras (UICN/PNUMA/WWF, 1980, capítulo 1, §§ 2-4).

E insiste:

[...] A integración da conservación e do desenvolvemento reviste particular importancia, xa que, si non se aplica en todas partes unha estrutura de desenvolvemento que conserve os recursos vivos, será imposible satisfacer as necesidades de hoxe sen impedir o que é preciso lograr mañá (UICN/PNUMA/WWF, 1980, capítulo 1, § 8).

Este vínculo entre o desenvolvemento e a conservación, que constitúe o sentido da expresión “desenvolvemento sostido”, non volveu ser reiterado por ningún dos documentos oficiais das Nacións Unidas ata que en 1987 a Comisión para o Desenvolvemento e o Medio Ambiente presentase o informe *O noso futuro común*.

Con anterioridade todo o máis houbo algunha que outra aproximación aos pro-

pósitos conservacionistas do texto, como ocorreu por exemplo coa *Declaración de Nairobi* de 18 de maio de 1982 e coa *Carta Mundial para a Natureza* que a Asemblea Xeral das Nacións Unidas adoptou o 28 de outubro de 1982, no seu 48a sesión plenaria, «persuadida de que os beneficios que se podían obter da natureza dependían do mantemento dos procesos naturais e da diversidade das formas de vida e de que estes beneficios perigaban cando se procedía a unha explotación excesiva ou se destruían os hábitat naturais» (A/RES/37/7).

Con todo, pouco tempo despois, na *Declaración sobre o Dereito ao Desenvolvemento* aprobada pola Asemblea Xeral das Nacións Unidas na 97a sesión plenaria celebrada o 4 de decembro de 1986, no seu chamamento á corresponsabilidade e a cooperación entre Estados para acadar os obxectivos económicos do desenvolvemento (A/RES/41/128, anexo, artigos 1.2-3.2), non se fixo mención algunha ás cuestións medioambientais que puidesen afectar á efectividade do dereito ao desenvolvemento integral do ser humano.

Os aspectos relativos á cooperación para a protección do medio ambiente, en tanto que requirían doutras atencións, tamén demandaba a realización doutros foros que o atendesen en debates específicos.

Con motivo diso, a Asemblea Xeral das Nacións Unidas estableceu, na súa re-

solución 38/161 do 19 de decembro de 1983, a formación dunha *Comisión para o Desenvolvemento e o Medio Ambiente* (CDMA, *World Commission on Environment and Development, WCED*) para que se ocupase na elaboración de “Un programa global para o cambio”. Daríase así un paso significativo na conversión do “desenvolvemento sostido” en “desenvolvemento duradelro” (ou sostible).

Do desenvolvemento sostido ao desenvolvemento duradeiro (sostible)

En 1987 a Comisión para o Desenvolvemento e o Medio Ambiente presentaba un informe titulado *O noso futuro común* (*Our Common Future*, tamén coñecido como *Informe Brundtland*), no que se tratou de dar un novo enfoque ás políticas sobre desenvolvemento, servíndose para iso da expresión “desenvolvemento duradeiro”, exposto nos seguintes termos: «*Está en mans da humanidade facer que o desenvolvemento sexa sostible, duradeiro, ou sexa, asegurar que se satisfaga as necesidades do presente sen comprometer a capacidade das futuras xeracións para satisfacer as propias*» (Documento A/42/427, I, 3, § 27; reiterado, case literalmente, en A/42/427, capítulo 1, II, § 49 e capítulo 2, § 1 e ss).

Parecese que a tenor do lido a expresión “desenvolvemento duradeiro” (suscitada pola

Comisión Brundtland) é sinónima da de “desenvolvemento sostido” (proposto pola UICN), con todo a continuación do citado texto podería mostrar as desemeallanzas: «*O concepto de desenvolvemento duradelro implica límites ?non límites absolutos, senón limitacións que impoñen aos recursos do medio ambiente o estado actual da tecnoloxía e da organización social e a capacidade da biósfera de absorber os efectos das actividades humanas. Pero tanto a tecnoloxía como a organización social poden ser ordenadas e melloradas de maneira que abran o camiño a unha nova era de crecemento económico*» (Documento A/42/427, I, 3, § 27).

Como se comproba tras esta cita, si orixinalmente a preocupación era facer fronte á realidade do limitado que son os recursos e a capacidade dos ecosistemas para apoiar a vida da presente e as futuras xeracións, o novo propósito ?grazas á confianza no progreso científico e a innovación técnica? é o de promover un crecemento económico sostido, co que non poden ser máis diferentes os propósitos da Comisión Brundtland aos do consorcio UICN/PNUD/WWF. Non en balde, en 1991, nun novo informe titulado *Coidar a Terra*. Estratexia para o futuro da vida, que pretendía servir de apoio para unha próxima reunión internacional ao máis alto nivel para tratar da problemática ambiental, puxeron de manifesto esta diferenza:

A Comisión Mundial sobre o Medio Ambiente e o Desenvolvemento defi-

niu o ?desenvolvemento sostible? como un ?desenvolvemento que satisfai as necesidades do presente sen comprometer a capacidade das xeracións futuras para satisfacer as propias?. Ese término foi obxecto de críticas pola súa ambigüidade e porque se presta a interpretacións moi diversas, moitas das cales son contradictorias. A confusión debeuse a que se utilizaron indistintamente ?desenvolvemento sostible?, ?crecemento sostible? e ?utilización sostible?, coma se os seus significados fosen idénticos. E non o son. ?Crecemento sostible? é un término contradictorio: nada físico pode crecer indefinidamente. ?Uso sostible? só é aplicable aos recursos renovables: significa a súa utilización a un ritmo que non supere a súa capacidade de renovación.

Nesta Estratexia utilízase a expresión ?desenvolvo sostible? co seguinte significado: mellorar a calidade da vida humana sen pasar a capacidade de carga dos ecosistemas que a sustentan.

E en consecuencia:

Unha ?economía sostible? é o produto dun desenvolvemento sostible. Ela mantén a súa base de recursos naturais e pode continuar desenvolvéndose mediante a adaptación e mellores coñecementos, organización e eficiencia técnica, e unha maior a sabedoría (UICN/PNUMA/WWF, 1991, capítulo 1, recuadro 1, 10).

No entanto, en diante, a comunidade internacional fixaría a súa atención nas propos-

tas da Comisión Brundtland, afastándose, definitivamente, do sentido orixinario da idea de desenvolvemento sostido e con iso o abandono dos propósitos da educación ambiental.

Así ocorreu na Conferencia das Nacións Unidas sobre o Medio Ambiente e o Desenvolvemento (CNUMAD, tamén denominada ?Cume para a Terra?), celebrada en Río de Janeiro (Brasil) do 3 ao 14 de xuño de 1992, só que agora a forma cualificativa triunfante sería a de ?desenvolvemento sostible?, para expresar idénticos propósitos aos que se axustaba un longo Programa (o ?Programa 21?) para a súa aplicación. Insistencia en redundarían a Cume da Terra 5 (celebrada en Nova York do 23 ao 27 de xuño de 1997) e o Cume Mundial sobre o Desenvolvemento Sostible (tamén coñecida como Río 10) celebrada en Johannesburgo (Sudáfrica) do 26 de agosto ao 4 de setembro de 2002, redundando así nunha gran contradición entre ?servíndonos das expresións da Declaración de Cocoyoc? os ?límites externos? (do natureza) e ?límites internos? (do home) (PNUMA/UNCTAD, 1974, preámbulo, párr. 1-7 e 19).

A contradición da idea de desenvolvemento sostible

La inviabilidad del uso del concepto “desarrollo sostible” y sus aplicaciones se

pondría de manifiesto cuando William M. Adams —Profesor de Conservación y Desarrollo en el Departamento de Geografía de la Universidad de Cambridge (Reino Unido)— como parte de la Reunión de Pensadores de la UICN expresó, en un documento de 2006 que lleva por título “El futuro de la sostenibilidad. Repensando el Medio Ambiente y el Desarrollo en el siglo Veintiuno”, la conveniencia de iniciar un nuevo debate sobre el desarrollo, la economía, la equidad y el medio ambiente, aludiendo a la necesidad de un nuevo enfoque:

A pesar de los logros de las últimas tres décadas, los actuales conceptos sobre la sostenibilidad y el desarrollo sostenible claramente son inadecuados para impulsar las transiciones necesarias para adaptar las relaciones humanas con el resto de la biosfera para el futuro. Hace falta algo nuevo.

El problema con la sostenibilidad y el desarrollo sostenible no es que los valores aspiracionales que representan estén equivocados sino que son trillados y desgastados. En su formulación actual, ellos son demasiado imprecisos para impulsar el cambio eficaz en la escala requerida.

Es evidente que lo que se necesita a comienzos del siglo veintiuno son cambios sistemáticos. La experiencia de los últimos 30 años demuestra que esto no puede producirse usando las metáforas, los lemas e ideas actualmente disponibles. La escala de trans-

formación requerida demanda nuevos conceptos, nuevas ideas, nuevas formas de involucrar a los ciudadanos y líderes de opinión en la búsqueda de soluciones.

Sin embargo, como idea la sostenibilidad ha sido, y sigue siendo, poderosa. Si bien el concepto claramente está sobrecargado con demasiados significados, y muchas ideas potencialmente contradictorias se han prendido a él como perches en el casco de un barco, todavía tiene mucho peso (UICN, 2006, 5.1, 8-9).

Sin embargo los responsables de las políticas de desarrollo de las Naciones Unidas, a pesar de los numerosos informes sobre el estado de deterioro de los ecosistemas y por ello sobre la fragilidad de objetivos propuestos, han seguido sirviéndose de esa misma noción sin revisar sus posibles contrariedades.

Una muestra reciente de ello bien podríamos situarlo en la meta 8.1 de los objetivos de las Naciones Unidas para el logro del desarrollo sostenible (ODS), en la que literalmente se habla de «promover el crecimiento económico sostenido» (A/70/L.1, § 59). A partir de aquí fácil es concluir que toda educación que se pretenda realizar desde la idea de desarrollo sostenible tal y como es presentada por las Naciones Unidas no hará sino redundar en los mismos desatinos que nos han llevado a la situación actual. Si bien a este respecto aún ca-

ben añadir unas últimas consideracións sobre el tema, que, a modo de conclusión, cierren nuestro discurso.

Derradeiras consideracións sobre o tema, a modo de conclusión

Desde que en xuño de 1972 a Conferencia das Nacións Unidas sobre o Medio Humano, reunida en Estocolmo, encargara aos gobernos e aos pobos a que axuntasen os seus esforzos para preservar e mellorar o medio humano en beneficio do home e da súa posteridade, e presentase recomendacións respecto diso (sobre a ordenación, avaliación e revisión do medio, investigación, vixilancia, intercambio de información, asistencia financeira, educación, capacitación e información pública) (A/CONF.48/14/Rev.1, primeira parte, capítulo II, B), cada informe dos distintos grupos de traballo e investigación, públicos ou privados, así como os esforzos teóricos individuais ou colectivos, atentos ao estado dos ecosistemas (ou do sistema global) fixeron propostas respecto diso, coa intención de recuperar niveis de desenvolvemento sostible. Con todo, os problemas ambientais derivados do desenvolvemento económico non fixeron máis que aumentar ante a inane vontade política, pretendendo que sexa a tarefa educativa a que promueva a conciencia ci-

dadá cara a unha transformación do noso mundo. Con todo isto non será posible ata que se recuperen formulacións alternativas ao hoxe predominante e que ?desde Walt Whitman Rostow? insiste nos parámetros que comporta o erisictónico modo de vida da sociedade de consumo.

Por iso, ata que non deamos cabida en cualesquiera ámbitos educativos (formais, non formais e informais) a unha sería crítica do desarrollismo (e da súa lóxica crematística) non faremos máis que contribuír a un vacuo xogo retórico como o que domina hoxe no uso da expresión ?desenvolvo sostible?. Pola contra, introduciremos seriedade nos nosos discursos (tamén os académicos) cando comecemos a abordar estes asuntos sen contradicións. Só logo de aclarar coherentemente este contido adquirirán verdadeiro sentido as formalidades didácticas e propostas pedagóxicas, si é que seica pretendemos contribuír en algo non só a promover un retorno á sustentabilidade senón á calidade (que non o nivel) de vida de todos, volvendo para iso nosa mirada sobre a educación ambiental, o sempre esixente civismo, e os principios de boa fe e boa veciñanza que fundamentaron a Carta das Nacións Unidas.

Referencias bibliográficas

- Caride, J. A. y Meira, P. Á. (2001): Educación ambiental y desarrollo humano. Barcelona, Ariel.
- Latouche, S. (2009): Decrecimiento y posdesarrollo. El pensamiento creativo contra la economía del absurdo. Barcelona, Intervención Cultural/El Viejo Topo.
- Latouche, S. (2004): Sobrevivir al desarrollo. De la descolonización del imaginario económico a la construcción de una sociedad alternativa. Barcelona, Icaria.
- Naciones Unidas (2015): Documento A/70/L.1. Transformar nuestro mundo: la Agenda 2030 para el Desarrollo Sostenible. Nueva York, Naciones Unidas.
- Naciones Unidas (2002): Documento A/CONF.199/20. Informe de la Cumbre Mundial sobre el Desarrollo Sostenible. Nueva York, Naciones Unidas.
- Naciones Unidas (1992): Documento A/CONF.151/26/Rev.1 (Vol.1). Informe de la Conferencia de las Naciones Unidas sobre el Medio Ambiente y el Desarrollo. Nueva York, Naciones Unidas.
- Naciones Unidas (1987): Documento A/42/427. Informe de la Comisión Mundial sobre el Medio Ambiente y el Desarrollo, "Nuestro futuro común". Nueva York, Naciones Unidas.
- Naciones Unidas (1982): Documento A/RES/37/7. Carta Mundial de la Naturaleza. Nueva York, Naciones Unidas.
- Naciones Unidas (1986): Documento A/RES/41/128. Declaración sobre el derecho al desarrollo. Nueva York, Naciones Unidas.
- Naciones Unidas (1972): Documento A/CONF.48/14/Rev.1. Informe de la Conferencia de las Naciones Unidas sobre el Medio Humano. Nueva York, Naciones Unidas.
- Naciones Unidas (1971): Documento A/RES/2626(XXV). Estrategia Internacional del Desarrollo para el Segundo Decenio de las Naciones Unidas para el Desarrollo. Nueva York, Naciones Unidas.
- Naciones Unidas (1961): Documento A/RES/1715(XVI). Decenio de las Naciones Unidas para el Desarrollo. Programa de Cooperación económica internacional. Nueva York, Naciones Unidas.
- PNUMA/UNCTAD (1974): Declaración de Coyoacán. Santiago, ILPES.
- UICN (2006): "El futuro de la sostenibilidad. Repensando el Medio Ambiente y el Desarrollo en el siglo Veintiuno". Gland, UICN.
- UICN/PNUMA/WWF (1991): Cuidar la Tierra. Estrategia para el futuro de la vida. Gland, UICN.
- UICN/PNUMA/WWF (1980): Estrategia Mundial para la Conservación de la Naturaleza. La conservación de los recursos vivos para el logro de un desarrollo sostenido. Gland, UICN.
- UNESCO (1975): Carta de Belgrado. París, UNESCO.
- UNESCO/PNUMA (1977): Documento ED, 77/CONF.203/COL.6. Programa Internacional de Educación Ambiental. París, UNESCO.
- UNESCO (2006): Documento A/RES/57/254. Decenio de las Naciones Unidas de la Educación con miras al Desarrollo Sostenible (2005-2014): Plan de aplicación internacional. París, UNESCO.
- UNESCO (2015): Replantear la educación: ¿Hacia un bien común mundial?. París, UNESCO.